

*Тетяна Сіваш,
м. Вінниця, Україна,
Вінницький державний педагогічний
університет ім. М.Коцюбинського*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЕСТЕТИЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Розвиток освіти в Україні у XXI столітті відбувається в умовах її трансформації в контексті гуманізації, впровадження особистісно-орієнтованого навчання та виховання підростаючого покоління з метою набуття ними базових компетентностей для майбутньої успішної життєдіяльності. Сучасна людина повинна бути естетично вихованою, мати достатньо розвинутий естетичний смак, естетичні цінності, які допоможуть критично ставитися до різнобічних естетичних і анти-естетичних впливів культурного простору сучасності – у цьому полягають вимоги суспільства до освітнього середовища.

Необхідність даного процесу продиктована й державними освітніми документами. Зокрема, у Державному стандарті початкової освіти (2012 р.) наголошується на важливості розвитку “міжпредметної естетичної компетентності”, яка полягає у “здатності орієнтуватися в різних сферах життєдіяльності, що формується під час опанування різних видів мистецтва” [3]. У Державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI ст.”) серед шляхів реформування змісту загальноосвітньої підготовки зазначається “формування в учнів художньо-естетичної культури, забезпечення естетичного розвитку особистості”. Головною метою національного виховання є “формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури”. Серед пріоритетних напрямків реформування виховання є “забезпечення високої художньо-естетичної освіченості і вихованості особистості” [2].

Важливою для сьогодення є позиція В. Сухомлинського, який вважав, що “гармонійно розвинута особистість передбачає єдність розуму та емоцій, чим більше у житті людини займає інтелект, тим важливіша для його всебічного розвитку висока культура почуттів. Емоційне безкультур’я освіченої людини таке саме велике зло, як інтелектуальне невігластво” [8, 148]. Проблема естетизації навчально-виховного середовища, яка розглядається як діяльнісна основа та стійка сукупність культурних цінностей, сьогодні є актуальною, адже, з одного боку, вибирає у себе предметну сферу, певним чином організовані предметні результати художньо-творчої діяльності, а з іншого – форми стосунків людей із реаліями культури, естетичного оточення.

Поняття “середовище” було уведено у філософію та соціологію французьким філософом, засновником культурно-історичного напрямку І. Теном. З філософсько-педагогічного погляду до проблеми виховного значення “середовища” першими намагались підійти представники російської літературно-філософської школи другої половини XIX ст. – початку XX ст. (Н. Бердяєв, С. Булгаков, В. Розанов, Л. Толстой). Педагоги-антропологі другої половини XIX ст. (П. Каптерев, П. Лесгафт, К. Ушинський) звертали увагу на роль середовища у процесі навчання та виховання, користуючись, у своїх поглядах, антропологічним підходом, зміст якого передбачав співвіднесення будь-якого знання про освітні явища та процеси із знаннями про людську природу.

Формування системного підходу у педагогіці суттєво розширило проблематику середовища, поглибило уявлення про його виховні можливості, дозволило ввести категорію «взаємодія». У 80-ті роки XX ст. було введено поняття “середовищний підхід”, яке визначалось як сукупність принципів і способів використання виховних можливостей середовища в особистісному розвитку людини. Обґрунтування середовищного підходу у вихованні та досягненні суміжних наук – синергетики та акмеології – знайшли відображення у дослідженнях А. Куракіна, Ю. Мануйлова, Н. Новікової, Є. Степанова та ін. [7, 5–7].

Інтерес до середовищного підходу у вивченні освіти посилюється наприкінці ХХ ст. Поняття “освітнє середовище” розглядалося як потенціал навчального закладу, як “стиль та обличчя” освітньої установи з притаманними йому цінностями та традиціями багатьма вченими (К. Гавриловець, Л. Кожевнікова, В. Саприкін, Т. Цирліна).

Культурологічний аспект вивчення проблеми найбільше відображення отримав у наукових працях М. Бахтіна, Є. Бондаревської, Л. Когана, Д. Ліхачева, та ін. Культура та освіта тісно взаємопов’язані. Інтеграція “освіти в культуру” і, навпаки, “культури в освіту”, на думку Є. Бондаревської, дозволяє активно здійснювати процеси соціалізації у суспільстві у певному культурному середовищі, результатом яких є освіта та виховання «людини культури» [1].

Свій подальший розвиток концепція культурно-освітнього середовища отримала у працях Л. Мещерякової, І. Стояновської, Д. Пряхіна, Т. Шабаліной. Вони визначають культурно-освітнє середовище як складне, інтегроване поняття, яке сприяє вивченню факторів, умов, засобів навчально-виховного процесу; як показник унікальності території, інструмент вивчення освітніх тенденцій, способів опису особливостей педагогічної практики, притаманних тій чи іншій конкретній території і залежних від специфіки місцевих умов поєднання “культури” та “освіти” [7, 7–8].

Поняття “естетичне середовище” увійшло до сфери досліджень різних наук достатньо давно. Різні її аспекти висвітлені в наукових працях філософів (М. Каган, М. Киященко, Л. Новікова), соціологів (Ю. Лармін, У. Суна), психологів (В. Петренко, М. Хейдметс, Т. Нїйт), теоретиків архітектури та дизайну (В. Аронов, В. Глазичев, О. Іконников, Л. Шепета), соціальних екологів (Ю. Лепик, Д. Михайлов).

Про необхідність цілеспрямованої роботи з естетичного виховання дітей засобами середовища наголошували видатні педагоги і вчені минулого і сучасності: К.Ушинський, А.Макаренко, В.Сухомлинський, Л.Комуська, Г.Тарасенко, А.Богущ, Н.Поліщук, Н.Рогальська.

Як спеціальний об’єкт педагогічного дослідження естетичне середовище школи було розглянуто Н. Кавалеровою у її дисертації, присвяченій естетичному вихованню у сільській школі. Розглядаючи естетичне середовище школи як феномен педагогічної діяльності, дослідниця виокремила соціальний і предметно-практичний його компоненти [6].

Предметно-практичний компонент естетичного середовища вивчався як відносно самостійний компонент і в інших педагогічних дослідженнях, які висвітлювали проблеми будівництва шкільних будівель, благоустрою шкільного оточувального середовища, озеленення та оформлення шкільних приміщень. Структура предметно-естетичного середовища складається з матеріальних та естетичних елементів, інтегрованих в єдине ціле таким чином, що усі предмети у ній одночасно стають носіями естетичного та функціонального призначення. Загальноприйнятим є положення про те, що вплив предметного середовища та його компонентів у значній мірі опосередковується його естетичними властивостями, які розглядають як важливі складові, що визначають культурну цінність такого середовища.

“Естетизація середовища” у науковій літературі розуміється як надання естетичної форми предметам і явищам (образу життя, середовищу, побуту, людським стосункам тощо). Естетизація включає процеси ідеалізації, гармонізації, візуалізації, вона передбачає інтенсивне використання мистецтва, актуалізацію завдяки його засобам емоційно-енергетичних ресурсів людини. Естетизація навчального процесу є предметом дослідження багатьох вчених: С. Вдович, В. Жданова, Л. Масол, Н. Осипової, Л. Печко, Я. Сопина, Т. Сулова, О. Фурси, Л. Хомич, Г. Шевченко, Т. Щербакова та ін. Сучасні педагоги застосовують термін «естетизація», характеризуючи принципи навчання і виховання, виховну систему школи (Т. Беленький, В. Кукушкін, Б. Ліхачов, Т. Писарева та ін.), маючи на увазі насамперед його значення для формування естетичного ставлення особистості до навколишнього світу. Так, Л. Масол “естетизацію освітнього середовища” інтерпретує як принцип загальної мистецької освіти та художньо-естетичного виховання [5, 265-267].

Естетичне середовище у теорії естетичного виховання нерідко розглядається як стихійний елемент виховного процесу, хоча воно сприяє виникненню в особистості потреби в естетичному розвитку. Можливості, умови, способи естетичної діяльності, естетичні відносини, які розвивають людину, на думку С. Якушевої, є параметрами цього середовища, які складаються у результаті засвоєння культури через власний досвід. Середовище являє собою динамічну структуру, у якій людина, яка проходить “освітній цикл”, розвивається та формується як особистість [11, 17].

Середовищний аспект естетизації трактується у таких ракурсах: у просторі конкретного освітнього закладу (зокрема через взаємозв'язок навчальної та позаурочної художньо-естетичної діяльності); у площині узгодженості шкільних мистецьких заходів і дозвіллевих форм художньої діяльності учнів; у вимірі гармонізації різних соціальних естетико-виховних впливів – професійно-педагогічних, сімейно-родинних, соціокультурних.

Освітнє середовище дослідниками [5], [6], [10] розглядається як система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціально-педагогічному та просторово-семантичному оточенні. Естетизація освітнього середовища, таким чином, передбачає гармонізацію цих впливів і наповнення ціннісним змістом: соціального оточення, яке складається з контингенту учнів і контингенту вчителів, форм їх спілкування і взаємодії, видів діяльності та вчинків; просторово-предметного оточення, що включає дизайн шкільних приміщень, предметів, символів тощо.

Тобто естетичне середовище, в якому провідна роль належить мистецтву [5], [6], має бути естетичним і за змістом, і за формою, адже процес естетичної ідентифікації і самоідентифікації учнів здійснюється не лише у процесі безпосереднього вивчення предметів художньо-естетичного циклу, а й на інших предметах, а також у процесі спілкування із конкретними людьми соціального оточення – батьками, вчителями, друзями. Середовище естетичної освіти – це оточення учня у шкільному житті, сукупність об'єктивних зовнішніх умов і факторів, соціальних об'єктів і предметів, необхідних для її успішного функціонування. Отже, це система цілеспрямованих естетико-педагогічних впливів на художній розвиток школяра під час занять, а також інтенсифікація додаткових естетичних чинників, які містяться у соціальному та просторово-предметному оточенні.

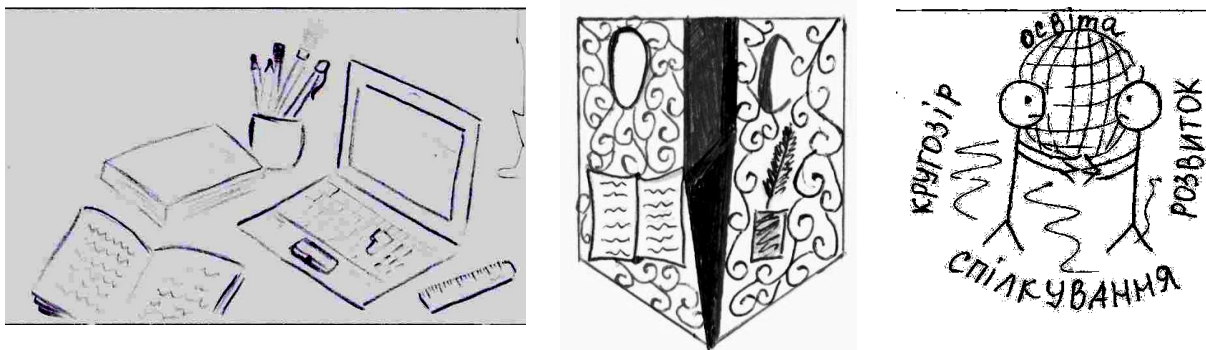
Естетизацію освітньої сфери початкової школи освітнього середовища науковці [6], [10] трактують як комплекс організованих і спрямованих певним чином художньо-педагогічних заходів (створення шкільних картинних галерей і музеїв, мистецьких світлиць, організація художніх студій, гуртків тощо). Прогулянки, свята, розваги, творчі години слід щедро наповнювати художньо-естетичними акцентами [9]. Разом із сукупністю сучасних засобів навчання вони сприяють входженню учнів в енергетичне поле мистецьких цінностей, посилюючи їх ціннісно-емоційний резонанс і поліхудожній вплив. Естетизація освіти, на сучасному етапі, передбачає цілеспрямоване створення умов для розвитку особистості у процесі набуття знань і досвіду, що є наслідком впливу не лише навчання, педагогічної взаємодії, але і соціокультурного середовища.

З метою вивчення стану готовності майбутніх учителів початкових класів як суб'єктів педагогічної діяльності до естетизації освітнього середовища школи першого ступеню було проведено опитування. База дослідження – студенти бакалаврату та спеціаліату Інституту педагогіки психології і мистецтв Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського (всього 28 осіб). Студентам були запропоновані наступні завдання: 1) пояснити зміст поняття “естетизація освітнього середовища”; 2) створити логотип естетичного освітнього середовища.

Усі студенти вибірки (28 осіб) впорались із першим завданням. Зокрема, естетизацію освітнього середовища опитані розуміють як: “створення прекрасного у середовищі навчання та виховання дітей”, “естетична організація робочого місця педагога”, “відповідну зовнішність”, “етику у спілкуванні з учнями, батьками, колегами” тощо.

Із другим завданням впорались не всі опитувані (57 %) Створені логотипи засвідчили, що майбутнім учителям досить важко графічно передати власне уявлення про естетизацію

освітнього середовища. На більшості зі створених логотипів зображено окремі предмети та об'єкти, пов'язані із навчанням (мал.1); емблеми, оздоблені візерунками та квітами (мал.2). Проте зустрічаються й ті малюнки, що засвідчують деяке проєктивно-образне осмислення функціонального поля сучасного педагога (мал.3). Утім глибинного розуміння феномену “естетичне освітнє середовище” не продемонстрував жодний студент.

Мал.1-3. Зразки логотипів на тему “Естетичне освітнє середовище”

Таким чином, обробка результатів засвідчила, що більшість майбутніх учителів початкової школи мають певні уявлення про зміст та значення естетизації освітнього середовища, проте їм не вистачає творчого досвіду у даній царині. Так, серед опитуваних виявили частково-усвідомлений рівень готовності – 12 осіб (42,85%), достатній – 14 осіб (50%), а також 2 особи (7,14%) продемонстрували творчий підхід до естетизації освітнього середовища. Майбутніми вчителями були окреслені наступні шляхи естетизації освітнього середовища школи першого ступеню: вивчення молодшими школярами таких предметів, як етика, художнє, музичне та хореографічне мистецтво; проведення позакласних та позашкільних заходів, спрямованих на естетичний розвиток дітей; надання естетичної форми предметам інтер'єру та екстер'єру навчального закладу; етичний та культурологічний підхід у взаємовідносинах між суб'єктами освітньої діяльності.

Отже, шкільна та позашкільна діяльність школярів повинна бути пронизана елементами естетично організованого середовища, яке створює атмосферу високої естетичної та етичної поведінки вчителів та учнів, здійснює естетизацію їхньої діяльності у навчально-виховному процесі. Естетичне середовище навчання та виховання, естетична організація робочого місця вчителя, його естетична зовнішність та етика у спілкуванні з учнями комплексно формують культуру людини, його духовний світ і уявлення про красу.

Естетизацію освітнього середовища в контексті нашого дослідження розуміємо як цілеспрямоване створення умов для розвитку культурної, естетично вихованої особистості у процесі набуття знань і соціально-культурного досвіду, що є наслідком впливу навчально-виховного процесу, педагогічної взаємодії, соціокультурного середовища.

Інтеграція педагогічного та естетичного потенціалу середовища школи є важливою умовою виховання кожного учня, як гармонійно розвинутої особистості. Естетичні можливості змісту навчального матеріалу, організації навчально-виховного процесу та учнівського врядування, а також естетичні можливості вчителя розглядаються як засоби формування естетичного середовища загальноосвітньої школи. Естетичне притаманне усім видам людської діяльності, тому його потенціал наявний у кожному навчальному предметі, який викладається у школі. Вчитель повинен знайти нішу, яку можна заповнити інформацією про прекрасне з області літератури, музики, живопису і т.п. Наприклад, вивчаючи літературу, вчитель звертає увагу на красу слова, естетику творів; основи інформатики – на інформацію як феномен культури, красу структури, естетику перспективного знання (програмування). Зміст занять не повинен бути абстрактним, нудним, оскільки естетичні почуття вчителя та учня відгукуються на зв'язок між предметом вивчення і особистістю.

Переживання фіксують особисту зацікавленість учня у самому процесі знаходження істини, який стає приємним, радісним, розкриваючи школяру його інтелектуальну силу та проникливість. Разом із тим у нього пробуджується та розвивається естетичне ставлення до життєтворчості. Тому одним із завдань вчителя є забезпечення позитивних емоцій молодших школярів у ставленні до навчальної діяльності, до її змісту. Емоційне збудження активізує увагу, процеси запам'ятовування та осмислення, підвищуючи ефективність навчання. Таким чином, естетизація освітнього середовища початкової школи реалізується за допомогою засобів естетичного впливу, до яких відносять духовну та матеріальну реальність, різноманітні предмети та явища, що здатні викликати відповідну інтелектуальну, емоційну та врешті естетичну реакцію.

Література:

1. Бондаревская Е.В. Введение в педагогическую культуру: учебное пособие/ Е.В.Бондаревская. – Ростов н/Д.: Творческий центр “Учитель”, 1994. – 152 с.
2. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI ст.”) <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
3. Державний стандарт початкової загальної освіти http://www.mon.gov.ua/images/files/doshkilnacerednya/serednya/derzh-standart/derj_standart_pochatk_new.doc
4. Кавалерова Н.А. Эстетическое воспитание учащихся в условиях сельской школы: дис. канд. пед. наук: 13.00.01/ Н.А. Кавалерова. – К., 1974.– 178 с.
5. Масол Л. Загальна мистецька освіта: теорія і практика / Л. Масол. – К.: Промінь, 2006. – 432 с.
6. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітній школі / Л. Масол // Інформаційний збірник МОН України. – 2004. - № 10. – С. 4-9.
7. Мертенс Е. С. Развитие культурно-образовательной среды Смоленской губернии во второй половине XIX–начале XX века : Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Е.С. Мертенс.– Смоленск, 2006. – 218 с.
8. Сухомлинский В.А. Антология гуманной педагогики / В.А. Сухомлинский. – М., 1997. – 224 с.
9. Тарасенко Г.С. Дивосвіт / Г.С. Тарасенко. – К.:МПП “Центр”, 1995. – 209 с.
10. Тюрікова О. Шляхи вдосконалення культуротворчого середовища сучасної школи / О. Тюрікова // Наука і освіта. – 2007. - № 1-2. - С. 190-194.
11. Якушева С.Д. Формирование эстетической культуры студентов колледжа: Автореф. дис... канд. пед. наук / 13.00.01 / С.Д.Якушева. – Оренбург, 2003. – 182 с.

Сіваш Т.Д. Сучасні підходи до естетизації освітнього середовища початкової школи / Т.Д. Сіваш // Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 9-11 квітня 2014 р. / за ред. Г.С. Тарасенко; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, інститут педагогіки, психології і мистецтв. – Вінниця : ТОВ «Нілан – ЛТД», 2014. – Вип. 3. – С. 244-248.